

DOI: <http://www.doi.org/10.36719/2707-1146/08/31-34>

Nərmin Rizvan qızı Həsənli
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
narminaliyeva11@gmail.com

COĞRAFIYA FƏNNİ ÜZRƏ TƏHSİL PROQRAMINDA (KURİKULUM) VIII SİNİF ÜZRƏ MƏZMUN STANDARTLARININ B.BLUM TAKSONOMİYASI BAXIMINDAN TƏHLİLİ

Açar sözlər: taksonomiya, alt standartlar, standartların təhlili, kurikulum, təhsil proqramı, məzmun standartları

Analysis of B.Blum's taxonomy for VIII grade in geography curriculum Summary

Blum's taxonomy is accepted and applied in most countries of the world. As a result, Bloom's Cognitive Taxonomy serves the development of 6 levels of student skills from lower grade to higher grade. Almost all 6 levels of taxonomy were used in grade VIII.

Key words: taxonomy, substandards, analysis of standards, curriculum, educational program, content standards

Giriş

Cəmiyyətin inkişafında təhsilin o cümlədən coğrafi mədəniyyətin formalaşdırılmasının əhəmiyyəti yüksəkdir. Şagirdlərdə coğrafi mədəniyyətin yaranmasında əsas rola malik olan coğrafi təfəkkür məktəbdə tədris olunan coğrafiya fənninin məzmunu ilə sıx əlaqədardır. Hazırda ümumtəhsil məktəblərində tədris olunan coğrafiya fənninin məzmunu standartlar əsasında tərtib edilmişdir. Fənn üzrə məzmun standartlarının reallaşdırılması şagirdlərdə bacarıqların formalaşdırılmasına xidmət edir. Bacarıqların formalaşdırılması isə şagirdlərin yaş səviyyəsinə və maraq dairəsinə uyğun olduqda tədris prosesi uğurlu alınır, müəllim isə qarşıya qoyduğu təlim məqsədlərinə nail olur. Təlimin müxtəlif pillələrində coğrafi bilik, bacarıq və vərdişlərin qazanılması müəyyən iyerarxiya və ya taksonomiya üzrə inkişaf etdirilir ki, bu da fənnin məntiqi ardıcılığını, bilik və bacarıqların varislik əsasında düzümünü təşkil edir. Taksonomiya təlim məqsədlərinin sistemli və şəbəkəli təsnifatıdır. Təhsil taksonomiyalarında hər yuxarı səviyyə özündən əvvəlki aşağı səviyyənin xüsusiyyətlərini daşıyır, bir növ yuxarı mərhələ aşağı mərhələdən asılıdır. Lakin aşağı səviyyə yuxarı səviyyənin daşıyıcısı olmur. Təhsil taksonomiyaları tədris prosesini elmi, metodiki səviyyədə planlamağa və təlim nəticələrini təhlil etməyə, qiymətləndirməyə xidmət edir. Təhsil sistemində tətbiq edilən taksonomiyaların sayı çoxdur və onlar müxtəlif istiqamətlidir. Lakin fənn üzrə məzmun standartlarının təhlilində B.Blum taksonomiyasının əhəmiyyəti böyükdür.

Benjamin Samuel Blum 21 fevral 1913-cü ildə Penselvaniyada Lensford şəhərində yəhudi əsilli ailədə anadan olmuşdur. O, təhsil məqsədlərinin təsnifatına və sənətkarlıq öyrənmə nəzəriyyəsinə öz töhfələrini verən Amerika təhsil psixoloqu idi. Xüsusilə, o, 1950-ci illərin ortalarında təhsil nəticələrini təsvir edən və qiymətləndirən hərtərəfli bir sistem inkişaf etdirmək üçün aparıcı təhsil psixoloqlarını izləmişdir. 1956-cı ildə Blum, Təhsil Məqsədləri Taksonomiyası: Təhsil Məqsədlərinin Təsnifatı kitabının birinci cildini redaktə etdi və təlim məqsədlərini Blum Taksonomiyası olaraq bilinən bir rubrikaya görə təsnif etdi. Blum Taksonomiyası, Harold G. Shane və Milli Təhsil İşləri Cəmiyyətinin 1981-ci ildə apardığı "Tədris Proqramına Təsir Etmiş Əhəmiyyətli Yazılar: 1906-1981" araşdırmasına görə akademik peşənin təməli olaraq qalır. Blumun yaratdığı taksonomiya "İdrak taksonomiyası" adlanır. İdrak taksonomiyası şagirdlərin elmi təfəkkürünü sadədən mürəkkəbə doğru necə dəyişməsinə müəyyən edir. Blumun bu nəzəriyyəsi bir çox ölkələrin təhsil sistemində qəbul edilmişdir. Blumun İdrak taksonomiyasının 6 əsas səviyyəsi vardır. Qısa şəkildə hər bir səviyyəni təhlil edək:

Bilik: Bu mərhələ taksonomiyanın olduqca əhəmiyyətli və ilkin mərhələsidir. Çünki şagirdin bilik mərhələsində əldə etdiyi, mənimsədiyi və öyrəndiyi informasiyalar bu taksonomiyanın digər mərhələləri üçün təməl rolunu oynayır.

Qavrama: Blum piramidasının bu mərhələsində müəllim şagirdlərə çətin və düşündürücü suallar təqdim edərək şagirdin bu mərhələyə qədər əldə etdiyi bilik və öyrəndiyi informasiyaları üzə çıxarır və öyrənilən materialların şagird tərəfindən necə anlaşıldığı, qavranıldığı, izah edildiyi öyrənilir.

Tətbiq: Müasir dərslərin əsas və başlıca tələblərindən biri də şagirdin öyrəndiyini tətbiq etməsidir. Bu zaman şagirdin mexaniki, əzbər deyil, koqnitiv öyrənməsi üzə çıxır. Taksonomiyanın bu mərhələsində məzmun standartlarının psixomotor fəaliyyət növü inkişaf edir.

Təhlil: Müasir təhsildə “fərqləndir”, “müqayisə et” və “əlaqələndir” kimi tapşırıqların olması şagirdin məntiqi tərəkürünün inkişafında rolu olduqca böyükdür. Tərəkürün növündən biri olan məntiqi tərəkür məhz təhlil mərhələsində ortaya çıxır və inkişaf edir. İdrak taksonomiyasının təhlil mərhələsində fəal təlimin metodlarından biri olan Venn diaqramının tətbiq edilməsi bu səviyyə üçün ən ideal yanaşmadır.

Sintez: Taksonomiyanın sintez mərhələsi ənənəvi təhsildə az yer verilən müasir təhsil sistemində isə yetəri qədər diqqət cəlb edən sahələrdən biridir. Bu mərhələdə müəllimin verdiyi sual və tapşırıqlar vasitəsilə şagirdin yaradıcı tərəkürü üzə çıxaraq inkişaf edir. Sintez mərhələsinin əsas üstünlüklərindən biri də şagird özündən yeni və şəxsi “məhsul”, “idea”, “fikir” yaradır. Bu “məhsul” kitabda olmayan və müəllimin “öyrətmədiyi” yeni bir informasiya olur, ancaq şagird yeni “məhsul”unu əvvəlki biliklərindən də istifadə edərək yaradır. Bu yeni informasiya sadəcə şagirdin yaradıcı tərəkürünün məhsuludur.

Qiymətləndirmə: İdrak taksonomiyasının qiymətləndirmə səviyyəsi son mərhələdir və aydındır ki, şagirdin müəllim tərəfindən qiymətləndirilməsi deyil, şagirdin mövzunu qiymətləndirməsidir. Belə olduğu halda şagirdin tənqidi tərəkürü inkişaf edir. Hər hansı bir mövzuya, fikrə qarşı onun obyektiv və subyektiv düşüncəsi olur. Şagird mövzunu öz sözləri və fikirləri ilə qiymətləndirdiyi zaman, yəni özünü küləşdirdiyi təqdirdə belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, artıq şagird tərəfindən mövzu qavranılıb və mənimsənilib. Qiymətləndirmə mərhələsində şagirdin irəli sürdüyü fikirlər, idealar onun kontekstual bilikləridir.

Hər bir səviyyəni ifadə etməyə istifadə olunan feillər mövcuddur. Bunlar aşağıdakılardır:

Bilik- tanımaq, seçmək, yerləşdirmək, tərif vermək, göstərmək və s.

Qavrama- müəyyən etmək, dəyişmək, təfsir etmək, nümunə göstərmək və s.

Tətbiq- kəşf etmək, aydınlaşdırmaq, sınaqdan keçirmək, nümayiş etdirmək və s.

Təhlil- təhlil etmək, birləşdirmək, izah etmək, sıralamaq, fərqləndirmək və s.

Sintez- yaratmaq, əvəz etmək, hipotez irəli sürmək, inteqrasiya etmək və s.

Qiymətləndirmə- tövsiyə etmək, inandırmaq, əsaslandırmaq, fərqləndirmək və s.

Blum taksonomiyası bizə imkan verir ki, alt standartlar şagirdə hansı bacarığı formalaşdırır bunu aydınlaşdıraq. Bu bacarıqlar aşağı siniflərdən yuxarı siniflərə doğru dəyişir. Əsasən, bilik və anlama aşağı siniflərdə üstünlük təşkil edir və bu yuxarı siniflərdə dəyişərək yerini sintez və qiymətləndirməyə verir. Yəni, bilikdən qiymətləndirməyə doğru dəyişir.

Blumun İdrak taksonomiyasının VIII sinif alt standartlarında necə reallaşdığına baxaq.

Coğrafi məkan məzmun xəttində mövcud olan 5 alt standart üzrə təhlili nəzərdən keçirək.

1.1.1. Yeni elm sahələrinin yaranmasını izah edir. /Dövlət standartları, 2013: 15/

Burada, “Yeni elm sahələrinin yaranması” bilik, “izah edir” isə fəaliyyət hissəsidir. Blum taksonomiyasının qavrama səviyyəsinə uyğundur.

1.2.1. Günəş şüalarının Yer kürəsinə düşmə bucağının dəyişməsini hesablayır. /Dövlət standartları, 2013: 15/

“Günəş şüalarının Yer kürəsinə düşmə bucağının dəyişməsi” bilik, “hesablayır” isə fəaliyyət hissəsidir. İdrak taksonomiyasının tətbiq səviyyəsinə uyğundur.

1.2.2. Yerin hərəkətinin coğrafi nəticələri ilə həyatın inkişafı arasındakı əlaqəni izah edir. /Dövlət standartları, 2013: 15/

“Yerin hərəkətinin coğrafi nəticələri ilə həyatın inkişafı arasındakı əlaqə” bilik, “izah edir” isə fəaliyyət hissəsidir. Blum taksonomiyasının tətbiq səviyyəsinə uyğundur.

1.3.1. Kartoqrafik təsvirlərin müxtəlifliyinin əhəmiyyətini izah edir. /Dövlət standartları, 2013: 15/

“Kartoqrafik təsvirlərin müxtəlifliyinin əhəmiyyəti” bilik, “izah edir” isə fəaliyyət hissəsidir. Taksonomiyanın qavrama səviyyəsinə uyğundur.

1.3.2. Kartoqrafik təsvirlər üzərində hesablamalar aparır. /Dövlət standartları, 2013: 16/

“Kartoqrafik təsvirlər üzərində” bilik, “hesablama aparır” fəaliyyət hissəsidir. İdrak taksonomiyasının tətbiq səviyyəsinə uyğundur.

Deməli, Coğrafi məkan məzmun xəttində olan alt standartlara Blum taksonomiyasının 2 qavrama, 3 tətbiq səviyyəsi uyğun gəlir.

Təbiət məzmun xəttində olan 8 alt standartın təhlilinə baxaq.

2.1.1. Litosfer tavalının hərəkətini müasir relyef formalarının yaranması ilə əlaqələndirir. /Dövlət standartları, 2013: 16/

“Litosfer tavalının hərəkətini müasir relyef formalarının yaranması” bilik, “əlaqələndirir” isə fəaliyyət hissəsidir. Blum taksonomiyasının qavrama səviyyəsinə uyğun gəlir.

2.1.2. Tektonik xəritələrdə litosfer tavalının hərəkətinin nəticələrini oxuyur. /Dövlət standartları, 2013: 16/

“Tektonik xəritələrdə litosfer tavalının hərəkətinin nəticələri” bilik, “oxuyur” fəaliyyət hissəsidir. İdrak taksonomiyasının tətbiq səviyyəsinə uyğundur.

2.1.3. İqlim əmələgətirən amilləri və dünyanın iqlimində baş verən dəyişiklikləri izah edir. /Dövlət standartları, 2013: 16/

“İqlim əmələgətirən amilləri və dünyanın iqlimində baş verən dəyişikliklər” bilik, “zah edir” fəaliyyət hissəsidir. Taksonomiyanın təhlil səviyyəsinə uyğundur.

2.1.4. Atmosfer hadisələrinə dair sxem və diaqramlar tərtib edir. /Dövlət standartları, 2013: 16/

“Atmosfer hadisələrinə dair sxem və diaqramlar” bilik, “tərtib edir” fəaliyyət hissəsidir. Taksonomiyanın sintez səviyyəsinə uyğundur.

2.1.5. Dünya okeanında baş verən fiziki-kimyəvi və dinamik prosesləri təhlil edir. /Dövlət standartları, 2013: 16/

“Dünya okeanında baş verən fiziki-kimyəvi və dinamik proseslər” bilik, “təhlil edir” fəaliyyət hissəsidir. Taksonomiyanın təhlil səviyyəsinə uyğundur.

2.1.6. Okean sularının xüsusiyyətləri ilə bağlı hesablamalar aparır. /Dövlət standartları, 2013: 16/

“Okean sularının xüsusiyyətləri” bilik, “hesablamalar aparmaq” fəaliyyət hissəsidir. Taksonomiyanın tətbiq səviyyəsinə uyğundur.

2.1.7. Biosferin digər təbəqələr ilə əlaqəsini şərh edir. /Dövlət standartları, 2013: 16/

“Biosferin digər təbəqələr ilə əlaqəsi” bilik, “şərh edir” isə fəaliyyət hissəsidir. İdrak taksonomiyasının qavrama səviyyəsinə uyğundur.

2.1.8. Təbii zonalar xəritəsini oxuyur. /Dövlət standartları, 2013: 16/

“Təbii zonalar xəritəsi” bilik, “oxuyur” fəaliyyət hissəsidir. Taksonomiyanın tətbiq səviyyəsinə uyğundur.

Nəticə olaraq, Təbiət məzmun xəttində olan alt standartların 2 qavrama, 3 tətbiq, 2 təhlil və 1 sintez səviyyəsinə uyğun gəldiyini görürük.

Cəmiyyət məzmun xəttinin 7 alt standartlarının təhlilinə nəzər salmaq.

3.1.1. Əhalinin təbii və mexaniki hərəkətinin səbəblərini izah edir. /Dövlət standartları, 2013: 16/

“Əhalinin təbii və mexaniki hərəkətinin səbəbləri” bilik, “izah edir” isə fəaliyyət hissəsidir. Taksonomiyanın qavrama səviyyəsinə uyğundur.

3.1.2. Əhalinin təbii artımına görə hesablamalar aparır. /Dövlət standartları, 2013: 16/

“Əhalinin təbii artımı” bilik, hesablamalar aparır” isə fəaliyyət hissəsidir. Blum taksonomiyasının tətbiq səviyyəsinə uyğun gəlir.

3.2.1. Ölkələri inkişaf səviyyəsinə görə təhlil edir. /Dövlət standartları, 2013: 16/

“Ölkələri inkişaf səviyyəsi” bilik, “təhlil edir” isə fəaliyyət hissəsidir. Blum taksonomiyasının təhlil səviyyəsinə uyğundur.

3.2.2. Xəritə üzərində ölkələri inkişaf səviyyəsinə görə qruplaşdırır. /Dövlət standartları, 2013: 16/

“Xəritə üzərində ölkələri inkişaf səviyyəsi” bilik, “qruplaşdırır” isə fəaliyyət hissəsidir. Blum taksonomiyasının tətbiq səviyyəsinə uyğundur.

3.2.3. Təsərrüfatın inkişafında təbii ehtiyatların rolunu qiymətləndirir. /Dövlət standartları, 2013: 16/

“Təsərrüfatın inkişafında təbii ehtiyatların rolunu” bilik, “qiymətləndirir” isə fəaliyyət hissəsidir. Taksonomiyanın ən yüksək səviyyəsi olan qiymətləndirməyə uyğundur.

3.2.4. Təbii ehtiyatların təsnifatı sxemini qurur. /Dövlət standartları, 2013: 16/

“Təbii ehtiyatların təsnifatı” bilik, “sxemini qurur” fəaliyyət hissəsidir. Taksonomiyanın sintez səviyyəsinə uyğundur.

3.2.5. Ekoloji problemlərin insan həyatına təsirini izah edir. /Dövlət standartları, 2013: 16/

“Ekoloji problemlərin insan həyatına təsiri” bilik, “izah edir” isə fəaliyyət hissəsidir. Blum taksonomiyasının təhlil səviyyəsinə uyğundur.

Bu alt standartlara isə 1 qavrama, 2 tətbiq, 2 təhlil, 1 sintez, 1 qiymətləndirmə səviyyəsi uyğun gəlir.

Ümumilikdə, VIII sinif üzrə 20 alt standartın Blumun İdrak taksonomiyası üzrə təhlilinə baxsaq, 5 qavrama, 4 sintez, 6 tətbiq, 4 təhlil və 1 qiymətləndirmə səviyyəsi uyğun gəlir.

Nəticə

Təhsil sistemində tətbiq edilən taksonomiyaların sayı çoxdur və onlar müxtəlif istiqamətlidir. Təhsil taksonomiyalarında hər yuxarı səviyyə özündən əvvəlki səviyyənin xüsusiyyətlərini daşıyır, bir növ yuxarı mərhələ aşağı mərhələdən asılıdır. Lakin aşağı səviyyə yuxarı səviyyənin daşıyıcısı olmur. Bir çox taksonomiyalar içərisində əsas olaraq diqqəti B.Blumun İdrak taksonomiyası cəlb edir. VIII sinif üzrə B.Blum taksonomiyasının tətbiqinə diqqət yetirdikdə, hər 3 məzmun xəttinə ayrı-ayrılıqda aşağıdakı

səviyələrin uyğun gəldiyini görürük. Coğrafi məkan məzmun xəttində olan alt standartlara Blum taksonomiyasının 2 qavrama, 3 tətbiq səviyyəsi uyğun gəlir. Təbiət məzmun xəttində olan alt standartların 2 qavrama, 3 tətbiq, 2 təhlil və 1 sintez səviyyəsinə uyğun gəldiyini görürük. Cəmiyyət məzmun xəttinə isə 1 qavrama, 2 tətbiq, 2 təhlil, 1 sintez, 1 qiymətləndirmə səviyyəsi uyğun gəlir.

References

1. Methods of teaching geography, N.S.Seyfullayeva, Baki 2011
2. Content line formation, N.S.Seyfullayeva
3. State standards: educational program(curriculum) on geography for secondary schools of the Republic of Azerbaijan, 2013
4. https://www.academia.edu/40189850/M%C6%8FZMUN_STANDART_LARI_KOMPONENTL%C6%8FR%C4%B0N%C4%B0N_T%C6%8FDR%C4%B0SD%C6%8F_N%C6%8FZ%C6%8FR%C6%8F_ALINMASI
5. www.kurikulum.az
6. https://en.wikipedia.org/wiki/Benjamin_Bloom
7. <http://tehsiljurnali.az/mektebmuellim/763-blum-taksonomiyas-v-fal-tlimin-bzi-metodlar-il-qurulan-drs.html>

Rəyçi: dos.N.Seyfullayeva

Göndərilib: 08.05.2021

Qəbul edilib: 13.05.2021